

PALAU DELS BORJA

DEL RENAIXEMENT A LA MODERNITAT
IMATGES DELS BORJA

CORTS VALENCIANES

PALAU DELS BORJA

Del Renaixement a la modernitat

Imatges dels Borja

EXPOSICIÓ

Palau dels Borja, València,
del 25 d'abril al 24 de maig de 2016

Coordinació

Emili Payà
(Institut Internacional d'Estudis Borgians)

Disseny i muntatge

Matra Museografia

Transports

Art i Clar

Assegurances

Hiscox Europe Underwriting Ltd.

CATÀLEG

Descripcions de les obres

David Gimilio Sanz
(Museu de Belles Arts de València)
Núria Ramon Marqués
(Museu de Santa Clara de Gandia)

Portada

Matra Museografia i Espirelius

Disseny i maqueta

Martín Impresores, S.L.

Impressió

Martín Impresores, S.L.

Agraïments

Manuel Boix
Abel Guarinos
Miquel Navarro Sorní
José Ignacio Casar Pinazo i David Gimilio
(Museu de Belles Arts de València)
Núria Ramon Marqués i Joan Aliaga
(Museu de Santa Clara de Gandia)
Emilio Aliaga i José Sancho
(Museu Catedralici Diocesà-Catedral de València)
Antoni Vergara
(Servei de Protocol de les Corts Valencianes)

Assessorament lingüístic

Servei de Publicacions
de les Corts Valencianes

Edició

Corts Valencianes. Servei de Publicacions
i Servei de Protocol

Dipòsit legal: V-984-2016

PÒRTIC	4
Enric Morera i Català	
ELS BORJA, UNA FAMÍLIA VALENCIANA UNIVERSAL	6
Miquel Navarro Sorní	
L'EXPOSICIÓ	8
ELS BORJA I L'ART DEL RENAIXEMENT	11
ELS BORJA, DE MANUEL BOIX ARA EN SA CASA, AL SEU PALAU	32
Abel Guarinos	

PÒRTIC

Enric Morera i Català

President de les Corts Valencianes

El 25 d'Abril, Dia de les Corts Valencianes, significa per al parlament valencià una data clau en la nostra història com a poble. És el dia en què rememorem la Batalla d'Almansa, amb la qual vàrem perdre els nostres Furs i el nostre autogovern. Però mai no vàrem deixar anar la nostra identitat, la nostra manera de ser i sentir-nos valencians i, per això, 309 anys després, continuem parlant valencià i sentint-nos orgullosos de les nostres arrels, de ser valencianes i valencians en un món global.

Les Corts Valencianes, institució foral creada per Jaume I en 1261, amb la democràcia van recuperar la seua funció legislativa i de representació de la sobirania del poble valencià. El 25 d'Abril, doncs, és una data per a fer-ne memòria, per homenatjar i per reflexionar qui som, d'on venim i cap on volem anar.

Enguany les Corts volen recuperar la memòria de la família Borja, una nissaga valenciana universal que alçà el palau que és la seu actual de les Corts, el Palau dels Borja.

Hem d'allunyar-nos de la llegenda negra que ha acompanyat i perseguit aquesta família, que fou de les més poderoses i influents de l'època. No podem obviar el paper dels Borja en la història valenciana i el seu context, que coincideix amb una etapa daurada en la qual el Regne de València era una potència comercial, cultural i política a la Mediterrània. El poble valencià és un poble creatiu, dinàmic, innovador i capaç d'assolir grans reptes.

Els Borja varen ser uns ambaixadors del Renaixement a Roma i a terres valencianes i, en homenatge a aquesta tasca, les Corts Valencianes exposen algunes peces d'aquest moment clau del trànsit cap a la modernitat per tal de compartir-lo amb la ciutadania.

Una bona part de les obres que s'hi mostren provenen del Museu de Belles Arts Sant Pius V de València, de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Carles, de la catedral de València o del monestir de les Germanes Clarisses de Gandia. Volem agrair, per endavant, la col·laboració que ens han ofert aquestes institucions per donar a conèixer el seu valuós patrimoni artístic i cultural.

Si parlem de patrimoni artístic universal, hem de fer referència també a una gran figura del nostre temps, Manuel Boix, qui ha col·laborat amb les Corts i ha aportat les escultures que donen forma i significat als cinc grans personatges de la família Borja.

L'exposició d'imatges dels Borja i una presentació de texts de recerca borgiana es complementen amb altres activitats per celebrar el Dia de les Corts, com ara un concert de l'Orquestra de València a la Llotja de València i una representació de la Festa d'Algemés que, igual com la Llotja de la Seda, ha estat declarada patrimoni immaterial de la humanitat.

Em plau convidar-vos a gaudir dels actes commemoratius del 25 d'Abril i, ben especialment, de la mostra de pintures i escultures borgianes que recull aquest catàleg, la millor de les justificacions per visitar-nos al Palau dels Borja.

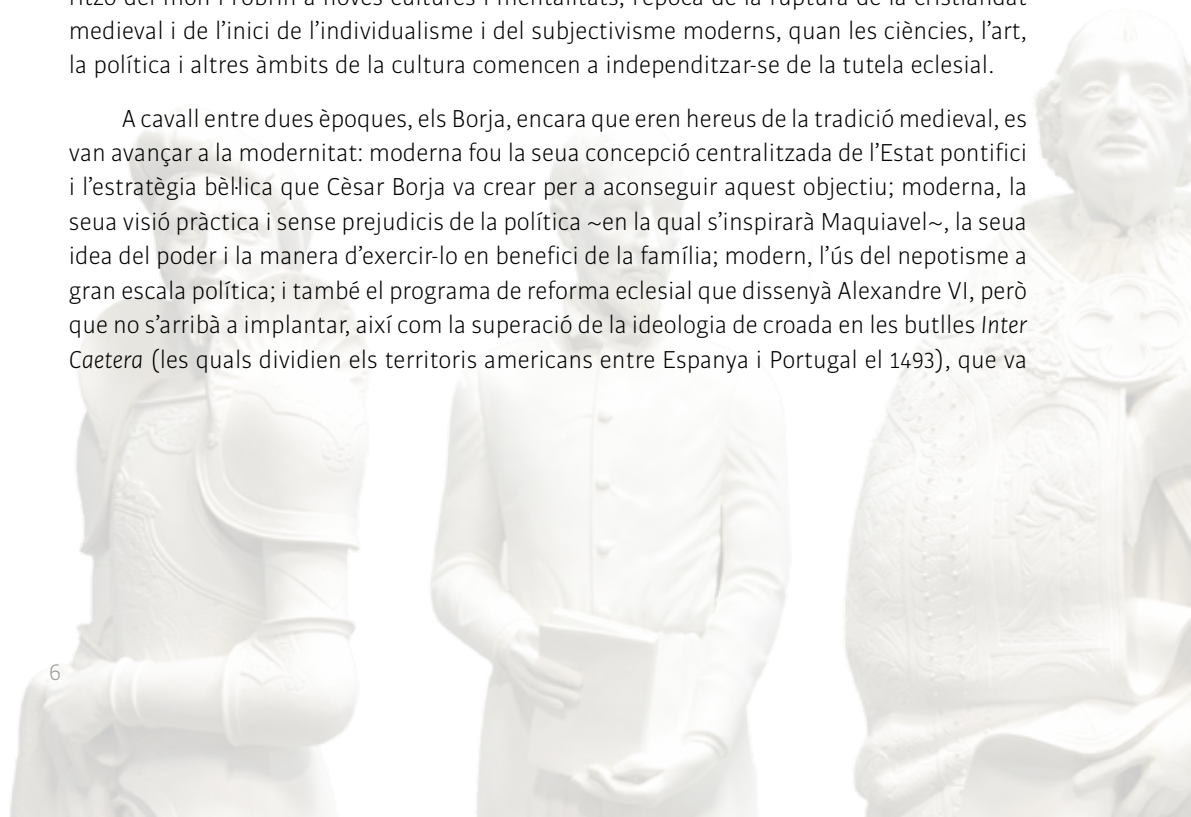
ELS BORJA

Sens dubte, els Borja són la més universal de les famílies valencianes i un dels llinatges que més profunda empremta ha deixat en la història i en l'imaginari occidental. Des dels seus humils orígens valencians ~que no oblidaren mai~ es van enlairar als cims més alts del poder espiritual, el papat. A la seu de Pere van col·locar dos membres de la família: Alfons i Roderic de Borja. Des d'ací, elevaren a la dignitat cardenalícia vora una vintena de parents i amics, entroncaren els seus fills amb les famílies més poderoses del moment i, fins i tot, van comptar amb un sant en la persona de Francesc de Borja, general de la Companyia de Jesús.

La seua fortuna sorprenent i les seues personalitats extraordinàries van despertar en els seus contemporanis les més diverses reaccions i van contribuir a crear entorn d'ells una llegenda negra, el mite dels Borja, que presenta aquest llinatge com la personificació de tots els mals i els excessos d'una època negra del papat.

Les coordenades temporals dels Borja (segles XV i XVI) assenyalen el pas de l'Edat Mitjana a l'Edat Moderna. El seu temps és el del Renaixement i la nova cultura humanista, centrada en l'home i en les seues possibilitats. És l'era dels descobriments, que amplien l'horitzó del món i l'obrin a noves cultures i mentalitats; l'època de la ruptura de la cristiandat medieval i de l'inici de l'individualisme i del subjectivisme moderns, quan les ciències, l'art, la política i altres àmbits de la cultura comencen a independitzar-se de la tutela eclesial.

A cavall entre dues èpoques, els Borja, encara que eren hereus de la tradició medieval, es van avançar a la modernitat: moderna fou la seua concepció centralitzada de l'Estat pontifici i l'estratègia bèl·lica que Cèsar Borja va crear per a aconseguir aquest objectiu; moderna, la seua visió pràctica i sense prejudicis de la política ~en la qual s'inspirarà Maquiavel~, la seua idea del poder i la manera d'exercir-lo en benefici de la família; modern, l'ús del nepotisme a gran escala política; i també el programa de reforma eclesial que dissenyà Alexandre VI, però que no s'arribà a implantar, així com la superació de la ideologia de croada en les butlles *Inter Caetera* (les quals dividien els territoris americans entre Espanya i Portugal el 1493), que va

UNA FAMÍLIA VALENCIANA UNIVERSAL

ser substituïda per un model d'evangelització pacífica; moderna fou la utilització de l'art i la cultura humanista, a través d'un ampli mecenatge amb finalitat propagandística, al servei de la glòria personal: els encàrrecs pictòrics, escultòrics i edificis a artistes com Pinturicchio, Leonardo, Sangallo o Bregno van ser rellevants i influïren en altres artistes. Als Borja devem la primera irrupció de l'art renaixentista a València, amb els frescs dels àngels músics del presbiteri de la catedral, i també gràcies a ells van arribar a les nostres terres les obres dels millors artistes del Renaixement italià, com Pinturicchio, Antoniazio Romano, Paolo di San Leocadio o Giovanni Pietro Rizzoli.

És significatiu que Roderic de Borja fóra el primer cardenal que va edificar a Roma un palau al més pur estil renaixentista. En una Roma encara medieval, de torres fortificades, reflex de les lluites entre la noblesa local, el cardenal Borja es va construir un luxós palau obert amb nombrosos finestrals amplis, destinat no a la defensa sinó a l'ostentació de les seues riqueses i a la manifestació del seu poder.

Exemple que seguiran els seus descendents en terres valencianes, instal·lats al ducat de Gandia des de 1484. Concebran el projecte de construir un esplèndid palau ducal a la capital del regne que supere en magnificència les cases de la noblesa que hi havia en aquell moment. Iniciat pel seu fill Pere Lluís de Borja i continuat a la seua mort pel germà d'aquest, Joan, serà el tercer duc de Gandia, Joan de Borja i Enríquez, qui acabarà l'obra el 1520. La construcció s'aparta del disseny habitual de les cases senyoriales valencianes d'època gòtica: la façana, extensa i imponent, evoca la dels palaus romans, un portal enorme de mig punt indica la grandesa del llinatge i quatre amplíssimes finestres trifores mostren al carrer l'esplendor de la sala principal del palau.

Cinc segles després, els Borja continuen sent actualitat. A través d'aquesta exposició, tradició i modernitat, allò que és valencià i allò universal, tornen a dialogar al palau dels Borja de València.

Miquel Navarro Sorní

Institut Internacional d'Estudis Borgians

L'EXPOSICIÓ

Amb motiu de la celebració del 25 d'abril, dia de les Corts Valencianes, i amb l'objectiu de reivindicar la denominació popular de Palau dels Borja per a l'edifici que les allotja, s'ha preparat una petita mostra per tal de subratllar la vinculació de la família Borja amb el seu palau.

Així, d'una banda, s'han embellit les estances del primer pis amb una acurada selecció de pintures renaixentistes totes elles vinculades a l'entorn de la família valenciana més universal i entre les quals destaca especialment la *Mare de Déu de les Febres*, del Pinturicchio, una de les joies del Museu de Belles Arts de València. Aquest museu, juntament amb el Museu Catedralici Diocesà de la Seu de València i el Museu de Santa Clara de Gandia, són les entitats que han prestat les peces exhibides.

Per un altre costat, i per lligar l'esplendor renaixentista amb la contemporaneïtat, la planta baixa del Palau acollirà temporalment les escultures que l'artista Manuel Boix va realitzar de cinc membres de la família (Calixt III, Alexandre VI, Cèsar Borja, Lucrècia Borja i Sant Francesc de Borja). Les peces públiques es troben situades des de 1998 davant de l'antiga Universitat de Gandia i aquí es mostraran tant els models en guix com una altra versió en bronze, que ja van ser exhibides el 2014 a la Universitat de València, universitat fundada precisament per Alexandre VI.

ELS BORJA I L'ART DEL RENAIXEMENT

DES D'ITÀLIA, EL NOSTRE PAÍS VA REBRE LES PRIMERES INFLUÈNCIES DE LA CULTURA HUMANÍSTICA ITALIANA I, ESPECIALMENT, L'ESTIL PICTÒRIC RENAIXENTISTA A TRAVÉS DE VALÈNCIA. I AIXÒ, EN BONA MESURA, VA SER GRÀCIES A LA INFLUÈNCIA DETERMINANT DE LA FAMÍLIA BORJA.

JA EN UNA ÈPOCA TAN PRIMERENCA COM EL 1472 I GRÀCIES A LES RECOMANACIONS DEL CARDENAL RODERIC DE BORJA, ELS PINTORS ITALIANS PAOLO DE SAN LEOCADIO, FRANCESCO PAGANO I RICCARDO QUARTARARO (ÀLIES MESTRE RICARD) S'INSTAL·LEN A VALÈNCIA ON, ELS DOS PRIMERS, REBEN L'ENCÀRREC EXTRAORDINARI DE PINTAR AL FRESC LES PARETS DE LA CAPELLA MAJOR DE LA SEU. LA SEUA CARRERA A VALÈNCIA I LA SEUA INFLUÈNCIA SOBRE ELS ARTISTES LOCALS VA SER DECISIVA PER A LA MODERNITZACIÓ ARTÍSTICA.

EL MECENATGE DEL JA PAPA ALEXANDRE VI SOBRE ARTISTES COM ANTONIAZZO ROMANO, BERNARDINO DI BETTO DI BIAGIO, IL PINTURICCHIO I MOLTS ALTRES, VA PROPICIAR, A MÉS, LA VINGUDA A VALÈNCIA I ALTRES POBLACIONS COM ARA GANDIA O XÀTIVA, DE MOLTES DE LES SEUES OBRES, FET QUE VA INFLUIR, SENS DUBTE, EN LA CARRERA DE GRANS ARTISTES LOCALS COM VICENT MACIP O EL SEU FILL JOAN DE JOANES.

EN AQUESTA EXPOSICIÓ, ALGUNES DE LES MILLORS PECES ES TROBEN PRECISAMENT AL PALAU DELS BORJA, ACOMPANYADES PER D'ALTRES DE L'ÈPOCA I PER DIVERSOS RETRATS DELS INTEGRANTS DE LA FAMÍLIA BORJA.

Antonio Aquili, *Antoniazzo Romano*

(Documentat a Roma entre 1435/1440 ~ 1508/1512)

Mare de Déu i Infant amb ocellet (ca. 1495)

Taula, 64,2 × 44 cm

Número d'inventari: 274

Procedent de l'antic convent de Sant Francesc de València

Museu de Belles Arts de València

Antoniazzo Romano articula el seu taller pictòric al voltant de la reproducció, més o menys fidel, de les antigues icones bizantines per tal d'acostar aquests referents religiosos als prohoms de les principals corts europees. Aquesta Mare de Déu amb el Jesuset recorda la Mare de Déu *Odighitria* (Mare de Déu conductora o guia) que es conservava a la basílica de Santa Maria la Major de Roma. Romano va estudiar i va copiar, amb algunes variants, aquesta peça original per a reproduir-la amb destinació als familiars valencians dels Borja romans, on la fidelitat a l'original no sols implicava un estudi exhaustiu de l'obra, sinó també un acostament al seu caràcter sobrenatural que podia arribar a transcendir la còpia, unint la qualitat artística a l'experiència divina.

Alguns especialistes apunten que aquesta peça va ser un estendard processional que va arribar a València a través de la família Borja. No obstant això, estudis posteriors consideren que és una obra destinada al culte en alguna capella, segurament, del convent de Sant Francesc de València.

Sens dubte, la qualitat de la grafia de la pintura, quasi lineal, l'ús del color blau

(atzurita) en el mantell de la Mare de Déu, el suau i transparent vel, així com el ric fons daurat amb motius vegetals atorguen a l'obra una majestuositat pròxima a les venerades imatges marianes de la ciutat de Roma. A més, s'aprecien algunes cites clàssiques «a l'antiga» com les sandàlies del Jesuset que ens remetent també al gust pel món clàssic tan en voga en aquest període.

En definitiva, és una imatge devocional datada cap a 1495 que efigia els personatges sagrats amb la majestat, la solemnitat i l'elegància de les antigues icones, però també amb un estil arcaïtzant en interpretar les venerades imatges marianes de la Ciutat Eterna.

A terres valencianes hi ha dues peces vinculades a la personalitat d'Antoniazzo Romano i al seu obrador que ens parlen del gust per l'element forà i de l'estreta relació d'ambdues vores del Mediterrani més enllà de la política i el comerç. Concretament, són una *Mare de Déu amb l'Infant* adscrita al monestir de Santa Clara de Gandia i una *Verònica de Crist* del museu de la catedral de Sogorb.

Bernardino di Benedetto di Biagio, *Il Pinturicchio*

(Perusa, ca. 1454 ~ Siena, 1513)

Mare de Déu de les Febres

Taula, 158 × 77,3 cm

Número d'inventari: 273

Procedent de la capella de la Mare de Déu de les Febres de la col·legiata de Xàtiva (València)

Museu de Belles Arts de València. Col·lecció de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Carles

Aquesta esplèndida pintura testimonia, millor que cap altra, els vincles existents entre València i Roma a finals del segle XV gràcies al mecenatge de la família Borja. El seu comitent, Francesc de Borja, va exercir càrrecs importants en la Cort Pontifícia en els temps del seu parent Alexandre VI. Així, per exemple, la mitra que apareix als peus alludeix a la condició de bisbe de Teano.

La Mare de Déu, representada com a *mater sapientiae*, ensenya a llegir al seu Fill, vestit amb indumentària *all'antica* i dempeus, exempt sobre un ric tamboret que exhibeix l'escut de la família Borja (el bou que pastura la botja coronat per una mitra amb ínfules volades) que, en definitiva, corrobora el mecenatge de Francesc de Borja. Al seu costat destaca el magnífic retrat de perfil del prelat, d'influència flamenca, que contrasta amb la bellesa idealitzada de la Mare de Déu, pròpia dels personatges sagrats.

El recurs hiperrealista, per descomptat, del retratat, però també de la pedreria de la mitra, de les textures de les teles i dels plecs de la vestidura també s'aprecia en la vegetació del terra, en la meticulosa forma de representar les floretes, els brins d'her-

ba i el plomatge dels dos ocellets. Configura un món real que contrasta amb el fons daurat que emmarca, de forma contundent ~però també arcaïtzant~, la figura de la Mare de Déu.

Aquesta obra va tenir una forta repercussió en el món artístic valencià del seu temps, així en la *Pietat* del mestre Artés (també al Museu de Belles Arts de València) s'aprecia com l'artista interpreta la vegetació en la taula amb una gran minuciositat i pulcritud que recorda l'obra del Pinturicchio.

L'obra procedeix de la capella votiva dedicada a la Mare de Déu de les Febres a la col·legiata de Xàtiva, la qual passà en el segle XIX a la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Carles per donació de l'acadèmic Francisco Llácer.

Paolo de San Leocadio

(Reggio Emilia, 1447 ~ València, 1519)

Mare de Déu amb l'Infant i Sant Joanet

Taula, 59,7 × 45 cm

Número d'inventari: 1198

Donació Goerlich-Miquel (1963)

Museu de Belles Arts de València

Paolo de San Leocadio va arribar a València en el seguici del cardenal Roderic de Borja junt amb el napolità Francesco Pagano el 19 de juny de 1472, segurament per a realitzar els treballs al fresc al presbiteri de la catedral de València, visibles avui en dia.

Una vegada establert a València, San Leocadio va realitzar diversos treballs a la capital, però també a altres poblacions com el retaule major de l'església de Santa Maria de Castelló, diversos retaules a Vila-real i diversos projectes per a Maria Enríquez, duquessa de Gandia. Concretament, aquesta pintura, de caràcter privat i devocional, degué ser un encàrrec de la duquessa que, a més, s'ha relacionat amb una antiga taula de temàtica semblant, desapareguda de la sagristia de la col·legiata de Gandia, si bé açò últim no deixa de ser una mera proposta a falta que es confirme amb la documentació.

La Mare de Déu, el Jesuset i el sant Joanet d'aquesta obra formen una composició piramidal típica de la pintura renaixentista no sols estructuralment, sinó també subratllada a través dels gests i les mirades dels personatges que revelen ressons leonardescs que, sens dubte, San

Leocadio va conèixer ja a València a través dels Hernando.

No obstant això, potser més interessant resulte l'extraordinari paisatge, molt meditat compositivament, amb l'ondulació del terreny, els massissos de vegetació, la claraboia pàl·lida a causa de la llunyania i les cites arquitectòniques com l'exedra que emmarca una escultura viril i nua que, sens dubte, li atorga un caire clàssic que, en definitiva, evoca el món de l'antiguitat.

Aquesta unió de les figures amb un paisatge en perspectiva, allunyat dels fons daurats valencians de tradició gòtica, va suposar un gran impacte visual en el món artístic valencià que ràpidament van saber assimilar els pintors valencians amb major o menor fortuna, com els Osona, Falcó, Vicent Macip o els seus fills, Felip Pau i Miquel Joan de San Leocadio.

Aquesta obra va formar part del llegat Goerlich-Miquel al Museu de Belles Arts de València el 1963.

Giovanni Pietro Rizzoli, *Giampetrino*

(Documentat a la Llombardia entre 1508-1547)

Mare de Déu amb l'Infant

Taula, 64,1 × 46,9 cm

Número d'inventari: 272

Donació Vicente Blasco (ca. 1811-1813)

Museu de Belles Arts de València. Col·lecció de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Carles

Giampetrino és un artista de gran qualitat i seguidor de Leonardo durant l'etapa milanesa, que treballa, entre altres projectes, a la catedral de Milà en la preparació dels cartons per a una sèrie de tapissos sobre la vida de la Mare de Déu.

En aquesta pintura, Giampetrino reinterpreta un model marià que es remunta al món bizantí *Eleousa* (Mare de Déu de la Tendresa) i mostra l'Infant abraçat a sa Mare. Pertany a un conjunt homogeni d'obres de l'artista de caràcter devocional.

L'obra està datada en l'etapa central de la seua activitat (1525 i 1530) i s'hi adverteix l'influx de l'últim Leonardo en el maneig gradual de llums i ombres, en l'expressivitat del rostre infantil i en el *contrapposto* de les figures. El *contrapposto* era un recurs plàstic d'origen clàssic que intentava crear una compensació de forces físiques i visuals a fi de crear una estabilitat harmònica. Ací, Giampetrino, fidel deixeble de Leonardo, realitza un subtil *contrapposto* en el qual el pes compositiu de la figura del Jesuset és contrarestat per la inclinació del cap de la Mare de Déu i la seua mirada a l'exterior de la composició.

El fons fosc i neutre és un altre avanç de l'època que contrasta amb els paisat-

ges amb perspectiva del ple Renaixement, subratlla la intimitat de la composició i apunta ja un inici del manierisme tridentí.

Aquesta *Mare de Déu amb l'Infant* va ser donada a la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Carles de València pel rector de la Universitat de València i acadèmic d'honor, Vicente Blasco García, entre 1811 i 1813. Des de llavors ha estat exposada a les diferents seus del museu i conforma el grup de marededéus renaixentistes.

Vicent Macip

(Inicis del segle XVI)

Sant Pere

Oli sobre taula, 35,5 × 27,1 cm

Número d'inventari: MC137

Museu de Santa Clara de Gandia

Sant Pere, també anomenat el *Príncep dels Apòstols* o el *Moisès de la Nova Llei*, per ser ell a qui Crist va confiar la continuïtat de la fe catòlica, es considera un sant universal i popular. Al costat de la seua figura, el pintor representa la perdiu, en relació amb el diable, ja que va estar temptat en diferents moments de la seua vida. Segons la documentació conservada al monestir de Santa Clara, aquest quadre pertanyeria a Anna de Borja, sor Juana Evangelista (1514-1568), germana de sant Francesc de Borja.

Mestre dels Perea

(Darrer quart del segle XV)

Santa Maria Salomé i els seus fills, sant Joan i sant Jaume

Oli sobre taula, 44,3 × 33,6 cm

Número d'inventari: MC079

Museu de Santa Clara de Gandia

Tauleta de devoció privada on apareix Maria Salomé amb els seus fills, els apòstols sant Joan Evangelista i sant Jaume el Major, quan eren infants. Per aquest motiu, per reconèixer-los iconogràficament, els dos infants que duu agafats per la mà mostren els atributs característics d'aquests apòstols.

Molt probablement, la comitent d'aquesta obra va ser Maria de Borja, germana del pare de sant Francesc, qui va ingressar al convent com a sor Maria Gabriela i del qual va ser abadessa entre 1578-1580.

Anònim

(Inicis del segle XVI)

Àngel custodi amb sor Magdalena Xavier

Oli sobre taula, 37,5 × 26 cm

Número d'inventari: MC083

Museu de Santa Clara de Gandia

Taula de petites dimensions, amb la figura de l'Àngel Custodi, que ocupa pràcticament tota la superfície pictòrica. Als peus, agenollada, se'ns mostra una monja franciscana que, gràcies a una inscripció en el revers d'aquesta taula, sabem que es tracta de sor Magdalena de Jasso, germana de sant Francesc Xavier, la qual va entrar al monestir de Santa Clara entre 1510 i 1514.

Seria sor Maria Gabriela, filla del tercer duc de Gandia, Joan de Borja, i de Francesca de Castro-Pinós, germana, per part de pare, de sant Francesc, la que encarregaria aquesta tauleta.

Anònim

(Inicis del segle XVII)

Sant Francesc i fra Lleó

Oli sobre tela, 133,2 × 110 cm

Número d'inventari: MC114P

Museu de Santa Clara de Gandia

L'escena representa el moment en el qual fra Lleó, amic i confessor de sant Francesc d'Assís, cura les ferides al sant, després d'haver-se produït la seua estigmatització a Alvèrnia. Tradicionalment, es creu que aquesta tela va ser un regal del duc Joan de Borja a la seua germana, sor Francesca de la Creu, quan va vestir l'hàbit de clarissa al monestir de Gandia, el 5 d'octubre de 1687.

Joan de Joanes i taller

(ca. 1510-1579)

Alfons de Borja, bisbe de València i papa Calixt III (1568)

Oli sobre guadamassil, 83 x 56 cm.

Sèrie de bisbes i arquebisbes valencians

Museu Catedralici Diocesà de València

Retrat d'Alfons de Borja com a papa Calixt III realitzat per Joan de Joanes i el seu taller en 1568. És un oli sobre guadamassil (cuir assaonat i decorat amb dibuixos i relleus), que el pintor va fer, molt possiblement, a partir de les medalles amb l'efígie del papa que es conservaven a la Seu de València. Cal destacar l'emblema amb el bou dels Borja i les inscripcions sobre els seus càrrecs eclesiàstics, com també les vestimentes embellides amb motius vegetals i amb *putti* (caps d'angelets amb ales).

ALPHONSUS BORGIA VALENTINUS SEBASTIANVS A MARTINO PR. S. VALENTINVS EPISCOPVS ELECTVS FUIT ANNO DNI 1429 QVI AB EVGENIO 5

CARDINALIS CREATVS TANDEM AD SVMMI PONTIFICATVS APICEM PERVENIT NVCIVATVS CALIXTVS TERTIVS ANNO. 1455.

Joan de Joanes i taller

(ca. 1510-1579)

Roderic de Borja, papa Alexandre VI (1568)

Oli sobre guadamassil, 83 x 56 cm.

Sèrie de bisbes i arquebisbes valencians

Museu Catedralici Diocesà de València

Joan Vicent Macip (més conegut com a Joan de Joanes) va ser un dels principals pintors valencians del segle XVI. Era fill de Vicent Macip, un dels més originals introductors del Renaixement a València, i va ser capaç de crear un estil propi ben definit i uns «prototips iconogràfics» que tingueren molta vigència. La seua obra més famosa és una *Immaculada Concepció* i va pintar també obres emblemàtiques com ara *La Sagrada Família*, *El Sant Sopar* o el retaule de l'església de Sant Esteve de València. Entre els retrats que realitzà en destaca també un d'Alfons el Magnànim. La seua obra i el seu taller van ser continuats pel seu fill Vicent Joanes.

BODERICVS DORGTANVS
SEIARIZANVS RE R TCR
ROVVICCARIVAGENT
EIV AN NCB LPV VAIPLECT
FVIT ALI QVALETINEC

GES KABINOG
POLI RECTIO R
NYSARCTE IV
IGTIQIN SVOR
LOCATVEM CAN G

ELS BORJA, DE MANUEL BOIX

ARA EN SA CASA, AL SEU PALAU

Manuel Boix (l'Alcúdia, 1942) és un dels insòlits artistes plàstics contemporanis capaços d'abraçar amb la mateixa força, rigor i excel·lència els diferents vessants de la plàstica: pintura, escultura, calcografia, serigrafia, disseny de cartells, bibliofília, il·lustració de llibres i de premsa escrita, etc. Va estudiar Belles Arts a l'Acadèmia de Sant Carles de València i, en els anys seixanta, va ser un dels pintors que va introduir el nou realisme i el *pop art* a Espanya. A partir dels anys setanta la seua pintura se singularitza amb uns referents poètics i un estil molt definits i particulars. Són els anys de les sèries pictòriques *Falconeria* i *Trama/ordit* i, en el camp de la il·lustració, del premi Lazarillo.

Pel conjunt de la seua obra Boix va obtenir el Premi Nacional d'Arts Plàstiques en la seua primera edició, l'any 1980, així com el reconeixement de la crítica. En l'àmbit de la il·lustració ha rebut diversos premis internacionals, entre els quals destaquen els dos Golden Apple del 1973 i 1987, a Bratislava. Ha il·lustrat llibres per a editorials de Nova York, Toronto, Ginebra, Tòquio, Barcelona, Madrid, València, Alzira..., i són ~potser~ els més populars aquells en què ha creat *Tirant lo Blanc* tant amb gravats per a llibres de bibliofília com en il·lustracions a l'aquarella per a edicions de gran tirada. Ha realitzat prop de dos-cents cartells per a rellevants esdeveniments culturals, històrics i socials; i ha col·laborat en revistes i periòdics com *The New York Times*, *La Codorniz* i *Cultura/s* de *La Vanguardia*.

En algunes de les seues últimes sèries plàstiques de final del segle XX ~com *El punt dins el moviment*, *El joc de pilota* o *Els Borja*~ i ja del segle XXI ~com ara *La Nau*, *el viatge del temps*~ s'hi ha palesat també el seu domini de l'escultura.

Actualment treballa simultàniament amb les impactants sèries *El rostre* ~on el protagonisme el té el gest, la mirada i els primers plans de cares conformades a base de traços obscurs~ i *La Nau* ~en què reflexiona i revisa la història universal i la seua pròpia obra, emprant la grisalla sobre llenç i materials diversos per a les escultures. Aquestes sèries s'han exposat en museus i centres de València, Alacant, Madrid, Barcelona, Sevilla, Pamplona, Magúncia i Perpinyà.

Fruit del seu exemplar treball interdisciplinari ~imbricat en les diferents possibilitats de les arts plàstiques~ i de la seua no menys exemplar reflexió ètica i estètica sobre el País Valencià i els seus protagonistes ~des de Jaume I a Joan Fuster tot passant per Ausiàs March, Roís de Corella, Joanot Martorell, les Germanies, el General Basset...~ és la realització dels dos conjunts escultòrics *Els Borja, valencians universals* que presenta l'exposició *Els Borja a les Corts Valencianes*: l'un en bronze, de mida mitjana, i l'altre en guix, que són els guixos originals ~a mida natural~ amb els quals va fer el monument homònim a Gandia. Ara i ací, *Els Borja* de Boix comparteixen les mateixes instàncies en les quals va viure una part de la família Borja a les acaballes del segle XV i part del XVI, arran de la compra que féu Pere Lluís de Borja, fill natural del papa Alexandre VI, d'aquest magnífic edifici del gòtic civil valencià.

La realització d'aquestes cinc escultures a mida natural, i la consegüent plasmació en bronze i ubicació a la plaça de les Escoles Pies de Gandia, té l'origen en l'encàrrec d'un cartell que el Centre d'Estudis i Investigacions Comarcals Alfons el Vell de Gandia va fer a Manuel Boix per commemorar el 1992 el cinquè centenari de l'entronització de Roderic de Borja, papa Alexandre VI.

Malgrat que la majoria dels cartells de Boix estan resolts a l'aquarella, en aquesta ocasió l'artista plàstic ~que estava treballant escultura aleshores~ es va decidir per dissenyar el cartell a partir de cinc escultures de bronze creades *ad hoc*, de mides 74 x 10 x 10 cm cadascuna de les peces, que representaven les cinc personalitats més emblemàtiques de la família Borja: sant Francesc de Borja, al centre de la composició, i, flanquejant el sant, el papa Calixt III i Cèsar Borja, i en els extrems Lucrècia Borja i el papa Alexandre VI. Les figures en bronze d'aquest cartell primigeni són les que conformen un dels dos conjunts escultòrics borgians ací presents i ~junt amb fotografies fetes per Àlvar Ruiz d'aquestes mateixes obres en distints espais reals en què van nàixer i van viure part de les seues vides els il·lustres valencians universals~ van configurar una exposició itinerant l'èxit de la qual va propiciar que l'Ajuntament de Gandia encarregara a Boix l'ampliació de les escultures perquè ~adicional a la seua funció com a cartell~ passaren a ser el monument que protagonitzara la plaça gandiana en què, precisament, sant Francesc de Borja va construir i va sufragar el Col·legi de Sant Sebastià que va donar a la Companyia de Jesús i on ell mateix va estudiar el doctorat en Teologia, quan el col·legi ja havia aconseguit el rang d'universitat (avui són les Escoles Pies de Gandia).

Manuel Boix va realitzar les cinc grans escaioles entre juny del 1995 i agost del 1998 ~amb una mida mitjana de 183 × 60 × 64 cm~, va realitzar les foses en bronze entre setembre del 1995 i novembre del 1998, i es va inaugurar oficialment el monument el 18 de desembre d'aqueix mateix any, ja amb les seues cinc corresponents, altes i estretes bases d'acer Corten.

Amb un profús detallisme immarcescible ~amb l'excepció de l'austeritat amb què va treballar Sant Francesc~ Boix trasllada a escultura tot allò pintat sobre els Borja, tant per ell mateix com ~sobretot~ per Joan Reixach (concretament el retrat d'Alfons de Borja, encara com a cardenal), Sano di Pietro (retrat i posa del ja papa Calixt III), Bernardino di Betto, *Il Pinturicchio* (retrat, figura i vestuari d'Alexandre VI; i aproximació física a Lucrecia), Giorgione (retrat de Cèsar Borja), Joan de Joanes (retrats dels dos papes), Luca Giordano, etc., tot elevant el rigor plàstic del segle XV cap a formes neoclàssiques i imprimint un subtil joc de recerques i simbolismes en els detalls. Igual que ocorre en ~pràcticament~ tota l'obra de Boix, que gaudeix d'un delit en dos temps, les escultures dels Borja sorprenen i agraden ja al primer colp de vista, però és en l'atenta observació on aquest efecte s'engrandeix i ens veiem envoltats en un altre espai, en un altre temps, en una altra dimensió plàstica, mercès als requisits, minúcies, justificacions, homenatges, emocions, records i jocs que l'artista proposa: la «magna capa» amb què cobreix el pontífex Alexandre VI no tan sols reflecteix l'ornamentació pròpia de l'època, sinó que és també un homenatge als frescs amb què *Il Pinturicchio* va decorar totes les estances dels apartaments Borja del Vaticà, a petició expressa d'aquest papa; Boix «troba» l'armadura de Cèsar una dècada abans, en el catàleg del barcelonès Museu-Armeria de D. José Estruch Cumella, quan buscava l'arnès ideal per a Tirant lo Blanc, però ací la cuirassa, l'espallera i l'escut reinterpreten l'emblema de la doble corona d'Alexandre VI, així com del seu escut d'armes, jugant al seu gust amb el flamejant que el caracteritza; el pit nu de Lucrecia, lleugerament acaronat per la seua mà dreta, recorda el quadre atribuït a Bartolomeo Veneto en què una dama de la cort ~casualment~ de Ferrara apareix amb el pit descobert i que ~sense massa fonament~ la història ens ha suggerit que es tractava d'un retrat de la duquesa mateixa, però ara Boix ha anat més lluny situant la mà esquerra de Lucrecia sobre els seus genitals, potser rememorant la seua llegenda eròtica i amatòria o el fals incest que se li va imaginar, o ~simplement~ el seu conegut sentiment maternal, car va arribar a tenir sis fills i onze embarassos, i va morir a conseqüència de l'últim part; o ~entre d'altres, com un més dels múltiples exemples del calculat detallisme

de Boix~ la Bíblia que un prim, ascètic i paupèrrim d'ornaments sant Francesc sosté entre les mans, tot i que bé podria tractar-se de qualsevol llibre d'erudició i pensament, en clara referència a la merescuda fama de cultes amb què sempre s'ha distingit els jesuïtes, fugint Boix tant de tenebrismes barrocs ~amb calaveres coronades incloses~ amb què altres artistes han iconografiat el sant gandià, com de la majestuositat i opulència en què en un altre temps se'l va pintar com a duc de Gandia. La sobrietat i el sentit profund que l'escultor vol imprimir a aquesta obra és recalçada pel fet que per reproduir fidelment la cara ~i l'esperit~ de Sant Francesc va prendre la màscara mortuòria que se li va fer al pare Francesc de Borja immediatament després de la seua defunció, la nit del 30 de setembre del 1572.

El constant navegar de Boix per les arts va propiciar que ~de la mateixa manera que la realització d'un cartell havia materialitzat aquestes escultures de mida natural~ el guix de Lucrècia Borja fóra després gènesi i protagonista del cartell i de la portada del CD *Cinc segles de música valenciana*, encarregat a Boix el 1999 per la Universitat de València. I ~coneixent l'autor, la seua ocupació i preocupacions~ tot fa preveure que les plasmacions plàstiques borgianes i boixianes no han acabat encara.

Abel Guarinos

Manuel Boix

Els Borja, valencians universals (1995-1998)

Guix

Cèsar Borja

177 x 61 x 75 cm

Sant Francesc de Borja

181 x 54 x 56 cm

Papa Alexandre VI

181 x 62 x 65 cm

Papa Calixt III

205 x 64 x 64 cm

Lucrecia Borja

174 x 61 x 63 cm

Manuel Boix

Els Borja, valencians universals (1992)

Bronze

Conjunt de cinc escultures
de 75 x 10 x 10 cm cadascuna

CORTS VALENCIANES

*Institut
Internacional*
I·I·E·B
*d'Estudis
Borgians*

AJUNTAMENT
DE GANDIA

GENERALITAT
VALENCIANA

MUSEU DE BELLES ARTS
DE VALÈNCIA